

Boris Petrović¹

Nezavisni istraživač

MEMORIJALI ILI MUZEJI HOLOKAUSTA?

Memorijal Šoe u Parizu

Mémorial de la Shoah

Šta je Memorijal Šoe? Na mnogo načina reč je o jedinstvenoj instituciji. U pitanju je prostor (namerno koristimo termin „prostor” umesto „mesto” ili slične izraze) koji se u Parizu nalazi nedaleko od Muzeja judaizma (Musée d'Art et d'Histoire du Judaïsme). Postoji, dakle, potreba za muzejom jevrejske istorije jednako kao i za memorijalom Holokausta. Sa pravom se možemo zapitati zašto je to tako, naročito uzevši u obzir da nedaleko od ova dva, postoji i treći prostor, Memorijal deportacije (Mémorial des Martyrs de la Déportation), koji se ne odnosi samo na Šou kao specifično jevrejsko iskustvo, već jednako na sve žrtve deportacije. Nameće se pitanje zašto su ove dve institucije razdvojene, kao i šta razlikuje memorijal od muzeja. Jednostavan odgovor na to pitanje, koji međutim može poslužiti samo kao polazište za dalje istraživanje, daje sam koncept sećanja koji memorijal podrazumeva. U većini slučajeva, radi se o memorijalima posvećenim istaknutim, istorijski važnim pojedincima i događajima. U tom smislu možemo govoriti o nacionalnim memorijalima, prostorima koji služe da održe kulturu sećanja na presudne pojedince ili događaje koji su se ugradili u istorijsko tkivo jednog društva. Ipak, Memorijal Šoe (Mémorial de la Shoah) potpuno je drugačija institucija. Prvo, teško je odrediti

¹ boris.djordje.petrovic@gmail.com

ga kao nacionalnu instituciju jer nije posvećen većinskoj nacionalnosti – nalazi se u Parizu, u Francuskoj, a posvećen je jevrejskoj zajednici. Drugo, memorijali istaknutim pojedincima podrazumevaju njihove velike, herojske postupke – čak i memorijali bitkama koje su odnele na desetine ili stotine hiljada života kontekstualizuju se (racionalizuju) kao podvizi usmereni ka odbrani slobode ili borbi za bolji svet. Memorijal Šoe u Parizu je u tom smislu specifičan jer se njegovo postojanje ne odnosi na događaj koji se na bilo koji način može objasniti, kontekstualizovati ili racionalizovati kao pozitivan – u etičkom, istorijskom, kulturološkom ili bilo kom drugom smislu. Naprotiv, radi se o memorijalu događaju čiji hebrejski naziv upravo i označava katastrofu (הרצח). Pokušajmo stoga da razumemo specifičan kontekst i genezu jedne takve institucije.

Istorija Memorijala Šoe počinje još za vreme Drugog svetskog rata, 28. aprila 1943. godine (Memorial de la Shoah 2018, n.d.). Jevrejski industrijalac ruskog porekla Isak Šnerson (Isaac Schneersohn) za vreme okupacije okupio je četrdeset saradnika i odlučio da započne stvaranje arhiva koji bi čuvao tragove progona Jevreja. Organizacija je (naravno, usled nacističke okupacije) započeta ilegalno. Jevrejska zajednica u Francuskoj bila je na udaru kako nacista tako i lokalne milicije u službi Višijevog režima. Usled takve situacije, doneta je odluka da se progon Jevreja dokumentuje, kako bi se građa na taj način sakupljena koristila protiv progonilaca kada rat bude završen. Memorijal tako dobija svoje prvobitno ime, Centar savremene jevrejske dokumentacije (Centre de Documentation Juive Contemporaine). Isak Šnerson i njegovih četrdeset saradnika u početku su delali u Grenoblu, u to vreme pod kontrolom Italijana; kada su tu teritoriju posle 1943. preuzeli nacisti, aktivnost je preseljena u Dordonu, gde su stupili u vezu sa francuskim pokretom otpora. Kada su počele borbe za oslobođenje Francuske od nacističke okupacije, Isak Šnerson i njegovi saradnici hitno su se preselili u Pariz ne bi li sačuvali od uništenja što više dokaza o nacističkoj i višijevskoj aktivnosti protiv jevrejske zajednice. Neposredno posle završetka rata, Centar je svojim delovanjem i prikupljenom dokumentacijom pomagao rad suda u Nirnbergu, snabdevajući ga mnogim dokazima (ibid.).

Posle završetka rata, centar proširuje aktivnosti na izdavačku delatnost, ne zadržavajući se samo na sakupljanju dokumenata. Izlaze prvi radovi na temu koncentracionih logora; takođe, jednako važno, centar pokreće prvu reviju istorije Šoe, nazvanu *Jevrejski svet* (*Le Monde Juif*) (ibid.).

Isak Šnerson 1950. godine odlučuje da napravi grobnicu-memorijal posvećenu žrtvama Holokausta, Memorijal nepoznatom mučeniku Jevrejину (Mémorial du Martyr Juif Inconnu). Inicijalno, ova ideja naišla je na protivljenje dela jevrejske zajednice koja „ne želi instituciju do te mere okrenutu prošlosti” (ibid.). Uzevši to u obzir, Šnerson je u projektu angažovao veliki broj institucija i pojedinaca. Premijer novonastale države Izrael David Ben Gurion preuzeo je inicijativu i u svojoj zemlji otvorio izraelski memorijal, sada čuveni centar Jad Vašem (Yad Vashem). Memorijal nepoznatog jevrejskog mučenika ostvario je privilegovane veze sa izraelskim memorijalom. Kamen temeljac novog centra postavljen je 17. maja 1953. godine, na zemlji koju je donirao grad Pariz. Nekoliko zemalja poklonilo je Memorijalu umetnička dela – Francuska, Belgija, Luksemburg, kao i Jugoslavija. Memorijal je inaugurisan 30. oktobra 1956. godine, dok je 24. februara 1957. pepeo iz logora istrebljenja i Varšavskog geta položen u kriptu ovog zdanja. Institucija je 1991. godine proglašena istorijskim spomenikom, a 2005. godine stvoren je Memorijal Šoe spajanjem Centra za dokumentaciju sa Memorijalom nepoznatog jevrejskog mučenika u jednu instituciju. Na taj način nastaje višeslojna institucija – u isto vreme i muzej i memorijal. Od samog početka rada, kroz različite inkarnacije, vidimo prisustvo važne ideje – sakupljanje raznolike građe, a naročito sakupljanje građe koja dokumentuje neprijateljstvo, netrpeljivost, a potom i nasilje i agresiju nad određenom zajednicom. U tom smislu se profilise veoma različita uloga memorijala i muzeja od samog početka rada svake od institucija: jedne da sortira, klasifikuje i kategorizuje građu, a druge da održava uspomenu na iskorenjenu zajednicu i, u vezi sa tim, da održava dužnost i obavezu pamćenja.

Granice između memorijala i muzeja postoje ne samo konceptualno, što će biti tema bližeg razmatranja u radu, već i fizički. Muzejski deo se nalazi u prizemlju i u podrumu, dok su spratovi rezervisani za memorijal, centar za istraživanje i dokumentaciju. Cilj nove institucije upravo je bio da pokuša da objedini veoma različite ideje muzeja i memorijala.

Devoir de mémoire

Želim svakako reći da, tokom trajanja kultura ili individualnih života pojedinaca – koje neki na francuskom zbunjujuće zovu istorijom, a ja, sledeći Getea, radije zovem sudbinom – mit, u neku ruku, dodeljuje istoriji uloge,

određuje šta „čini” istorijski trenutak, duh jedne epohe, jednog veka, jednog života. Mit je matrica istorije, a ne obrnuto (Durand 1993a: 27).

Šta je *devoir de mémoire*? U pitanju je po mnogome za francusku kulturu specifična pojava. Bukvalan prevod bi bio „dužnost sećanja” ili „obaveza sećanja”. U francuskom govornom jeziku termin *devoir* (u obliku imenice, iako postoji i kao glagol) najčešće se koristi da označi školski rad, domaći zadatak, obavezu koja se svakodnevno ponavlja. Koncept je nastao po završetku Prvog svetskog rata sa ciljem da se ništa slično više ne ponovi, ali naročitu težinu dobija tek posle Drugog svetskog rata, uglavnom u kontekstu Holokausta. Iako je fokus promenjen, cilj je ostao isti – da se nikada ne ponovi ono što se desilo. U tu svrhu, pored rada istoričara, antropologa, sociologa i drugih istraživača iz domena društvenih nauka, koji se okupljaju pri univerzitetima, muzejima, institutima i istraživačkim centrima, javljaju se i drugačije pojave sa istim ciljem – mesta sećanja (*lieux de mémoire*), memorijali.

Naše interesovanje za „mesta sećanja” gde se sećanje kristališe i luči samo sebe, dešava se u određenom istorijskom trenutku, tački preokreta gde dolazi do svesti da je raskid sa prošlosti povezan sa osećajem da je pamćenje istrgnuto, ali na takav način da to postavlja problem otelotvorenju sećanja na određenim mestima gde osećaj istorijskog kontinuiteta istrajava. Ovo su mesta (*lieux*) sećanja, koja postoje upravo zato što miljei, pravi konteksti i okoline sećanja (*milieux*) više ne postoje (Nora 1989: 7).

Ideja vodilja ovih mesta, kao što je istaknuto u prethodnom citatu, jeste svojevrsna „koncentracija” ili, drugačije rečeno, kristalizacija sećanja. Sećanje se mora koncentrisati na jednom mestu iz razloga što je neprirodnim putem istrgnuto ili prekinuto iz miljea (*milieu*), šireg konteksta (genocid nad Jevrejima, Romima i drugim manjinama tokom Drugog svetskog rata). Memorijal Šoe u Parizu je stoga napravljen prvenstveno sa ciljem očuvanja prisustva jedne kulture čije je uništenje pokušano ne samo odstranjivanjem njenih artefakata, već i viševekovnim pokušajima odstranjivanja ljudi koji toj kulturi pripadaju. U tom pogledu, Memorijal Šoe u Parizu nastoji da očuva sećanje na jedan sasvim specifičan način – kao memorijala, pre nego muzeja Holokausta. Memorijal slikovito ukazuje na veliku razliku između pojmova istorije i sećanja, te u tom smislu ukazuje i na razliku institucija koje se bave jednim (istorija, dakle institut, univerzitet, muzej), odnosno drugim (sećanje, dakle memorijal) i donose značajno pitanje za Holokaust – gde leži „suština sećanja”?

Sećanje

Na ulasku u Memorijal Šoe prvo je potrebno proći impozantnu kapiju i sigurnosnu proveru. Ne samo što je ovo očigledno bezbedonosna mera – ona i vizuelno, a naročito simbolički, zaokružuje spoljašnjost ovog kompleksa. Teška ograda i debele rešetke, kao i stalno prisustvo obezbeđenja, ne ukazuju samo na česte pretnje i prisustvo antisemitizma, već i uokviruju značaj zaštite „koncentrisanog” sećanja, važnost same ideje materijalizovanosti sećanja u jednom datom prostoru (*lieu de mémoire*); takođe, one ističu svojevrsnu rešenost da se to sećanje ovog puta zaštititi i na taj način sačuva. Unutar dvorišta kompleksa, sa leve strane, na samom ulasku u zgradu, nalazi se nekoliko zidova na kojima su, hronološki i abecedno, navedena imena stradalih francuskih Jevreja. Odmah pored zida je širi deo dvorišta u centru kojeg se nalazi spomenik na kome su ispisana imena logora u kojima su žrtve Holokausta stradale. Memorijalu se pristupa tako što se (nužno) prolazi kroz prostor ispunjen zidovima na kojima su ispisana imena žrtava. Zatim se dolazi do ulaza u memorijal. Ovo arhitektonsko rešenje podvlači ljudskost iskustva Holokausta. Neophodno je suočiti se sa imenima pobijenih ljudi. U pitanju je sama osnova koncepta *devoir de mémoire* – ponavljanje, perpetuiranje suočavanja sa počinjenim. Pogledom na zid može se videti da su neka imena izbrisana, kao da je to učinjeno korektorom, dakle dosta trapavo – u pitanju je podsećanje na živost i aktuelnost Holokausta. Opet, nesavršenost tehnike brisanja ovih imena (hrapavost prebrisane površine koja nije izglačana da bude ujednačena sa zidom), smatramo, savršeno ukazuje na „ljudsku” dimenziju sećanja. Ono što je subjektivno, što nije u potpunosti određeno, što je polomljeno tako da ga je nemoguće popraviti – memorijal ističe nesavršenost, neophodnost partikularnog sećanja i njegovo opiranje istoričnosti.

Istorija

„Nesavršenstvo” ljudskosti, iskustva postojanja, i s time u vezi nesavršenstvo jedne zajednice, sa svim problemima koje ona trpi i proizvodi, upravo je ključ za razumevanje razlike između onoga što jedna zajednica jeste i onoga kako se ta zajednica konceptualizuje: „Savršenstvo” istorije može postojati upravo (i samo) zato

što nema nužno veze sa ljudskošću iskustva, već sa unapred zadatim šablonima i matricama mišljenja, koje se potom prosto primene na određeni istorijski događaj:

Takva je u načelu situacija da jedna već postojeća, veštačka predistorija, zasnovana na konceptualnoj shemi, treba da se prilagodi skorijoj prošlosti, koja je sa svoje strane bez diskontinuiteta povezana sa sadašnjošću (Dumézil 1995: 310).

Evropa posle Holokausta je zahtevala temeljno drugačije promišljanje same sebe, a time i svoje bliže kao i dalje prošlosti. Antisemitizam, koji je tako dugo bio građen i oblikovan u Francuskoj, nije mogao preko noći da nestane. Isto tako, nije mogao da se prosto gurne pod tepih i tiho ignoriše – angažovanje Višijeve vlade u sistematskom istrebljenju Jevreja, Drajfusova afera, koja se desila svega nekoliko decenija pre Drugog svetskog rata, nisu dozvolili takav pristup. Trebalo je promisliti istoriju potpuno drugačije. U izvesnom smislu, odreći se prvog prerogativa istorije kao nauke – sistematizacije činjenica, njihovog filtriranja, kategorizacije, promišljanja. Utoliko pre, što, kao što Dumezil ističe, istorija upravo jeste veštačko nametanje konceptualnih šablona koji nemaju organske (ili bilo kakve druge, osim mitske) veze sa istorijskom građom na koju se primenjuju:

Ono što spontano čitamo kao Istoriju, što će reći niz povezan u sukcesiju, upisan u jednu jasnu hronologiju nepovratnih „istorijskih” činjenica, koje je moguće jasno i nesumnjivo datirati, zapravo je samo projekcija vremenske ravni, svodenje na jednu pseudodijahroniju, jednu konceptualnu strukturu (Dumézil 1995: 17).

Ono što mi tretiramo kao istorijsko razmišljanje, a svakako kao metodologiju istorijske nauke, ne može nam pomoći u razumevanju događaja magnitude i značaja Šoe. Za to je potreban potpuno drugačiji pristup. Dok je istoričnost upravo pokušaj izdizanja iznad subjektivnosti i pristrasnosti, usvajanje naučnog metoda, ona vodi sterilnoj cerebralnosti koja je upravo usled nedostatka ljudskosti („nesavršenstva”) neadekvatan pristup. Utoliko pre što je jedan od najgorih aspekata Holokausta bila upravo preciznost, sistematičnost i savršena organizovanost nacističke mašinerije istrebljenja. U tom smislu se istorija kao nauka mora osloboditi predrasuda i balasta društva koje je Holokaust upravo i proizvelo.

Naša skorašnja istorija je pisana, i to je pisana na takav način da je zapravo prepisivana iz već postojećih shema, strukturalnih modela, mitova² (Dumézil 1995: 19).

U pitanju je za ovo razmatranje ključna hipoteza. Sa jedne strane pozicioniramo ljudskost, sa druge istoričnost. Ljudskost insistira na subjektivnosti sećanja, na ličnom iskustvu. Istoričnost pretenduje sa druge strane na objektivnost, na skup nepristrasno obrađenih informacija iz kojih se sintetiše objektivni zaključak. Ovim se kontrastiraju ta dva pristupa. Jedan je konkretan, „niži”, zasnovan u subjektivnosti sećanja; drugi je apstraktan, „viši”, zasnovan na uopštavanju, sintetisanju, struktuiranju.

U srcu istorije je diskurs antitetičan pojmu spontanog sećanja. Istorija je perpetualno sumnjičava u odnosu na sećanje, i njena prava misija je da ga potisne i uništi. Na horizontu istorijskih društava, na obodu potpuno istoriciziranog sveta, desila bi se permanentna sekularizacija. Uloga istorije stoga nije da uzdigne već da razori ono što se u stvarnosti zaista desilo (Nora 1989: 9).

Istorija jeste znatno više od pukog beleženja događaja – najvažniji rad istoričara jeste upravo sintetisanje, izvođenje zaključaka, povezivanje naizgled haotičnih događaja u smislenu celinu, u narativ. Istorija, dakle, operiše objektivnošću, ili tačnije rečeno, jednom sasvim posebnom prizmom, veoma udaljenom od konkretnog realiteta iskustva proživljenog koje u sebi nosi sećanje. Istorija je u tom smislu udaljena od svoje građe, ona se njome bavi sa distance koja je nužna da bi se opravdala naučnost metoda i da bi se postigao utisak objektivnosti, ma kako on bio destruktivan. Otelotvorenje i praksa ovog principa nalaze se i perpetuiraju u institucijama poput univerziteta, instituta za istraživanje, muzeja. Sa druge strane imamo memorijale i donekle arhive, naročito Memorijal Šoe u Parizu.

² Mit je kao pojam besomučno instrumentalizovan u stvaranju mnogih aspekata nacističke ideologije, osobito onih koji se tiču odnosa krvi i tla, superiornosti arijevske rase, nužne čistote i etničke, nacionalne itd. celovitosti jednog društva.

Mit

Ali ponajviše kada se radi o „mitu” ne treba nikada gubiti iz vida da se i „mit” i „istorija” svrstavaju u kategoriju narativa – *histoirein* znači „pripovedati”, a mit je u suštini *propoved* (Durand 1987: 17).

Naime, mit je narativ osobene prirode, koji se može u tom smislu suprotstaviti istoriji (iako, naravno, možemo reći da su na mnogo drugih načina prožeti i komplementarni, pa i međusobno neophodni). Kao što je u francuskom jeziku očigledno, istorija je takođe narativ³ – onaj, doduše, koji pretenduje na naučnost i kao takav na objektivnost (koja proističe iz upotrebe naučnog metoda). Mit je narativ koji više ima veze sa umetničkim nego sa naučnim poljem. Kao takav, što je takođe od izrazite važnosti za koncept sećanja, mitski narativ počiva na upotrebi arhetipova – strukturnim jedinicama narativa nabijenim značenjem i još bitnije, osećanjima. Mit, ma kako operisao sa univerzalijama, suštinski se bavi već pomenutom „ljudskošću”, a nadalje *subjektivnošću* iskustva.⁴ Istorija je, sa druge strane, solarni, prečišćeni, filtrirani i sintetizovani narativ koji pretenduje na objektivnost iako paradoksalno preuzima svoje osnovne strukture i matrice upravo od mitskog narativa (Durand 1987: 19). Takođe, govoreći ovde o Holokaustu, spajamo pojmove mita i sećanja imajući u vidu jednu od glavnih funkcija mita – da služi kao „sećanje čovečanstva”, u jednom vrlo direktnom, proživljenom, čak intuitivnom smislu:

Reći da je mit sećanje čovečanstva, tretirati ga stoga kao trag, skoro arheološki, jednog stanja ostvarenog čovečanstva ili to ipak znači priznati predloženu funkciju mita na koju ukazuje ovaj odnos, drugim rečima smatrati mit za živu reč? (Chauvin 2005: 229)

Mit je, dakle, narativna kristalizacija suštine sećanja, daleko od apstraktne, sintetsane objektivnosti istoričnosti. Mit, odnosno sećanje koje mitski narativ nosi, ne insistira na objektivnosti i na istoričnosti. U jednom višem smislu⁵, onom koji se tiče doživljaja, ljudskosti i subjektivnosti iskustva, mitski narativ insistira na realnosti proživljenog, na totalitetu iskustva.

³ Donekle i u engleskom – *history* kao termin nosi u sebi *story* (engl. priča). Ipak, *l'histoire* na francuskom kao termin označava fiktivni jednako kao istorijski narativ. U tom jeziku ne postoji razlika kao u srpskom između termina „priča” i termina „istorija”.

⁴ Ovo je naročito važno ako za osnov mita uzmemo Blumenbergov (Hans Blumenberg) koncept „inicijalnog užasa” (Monod 2008: 172).

⁵ Posebno kako je to bio postavio Mirča Elijade (Mircea Eliade).

Svetinja i mesto sećanja

Pamćenje situira sećanje u svetinju: istorija, uvek prozaična, uvek ga nanovo oslobađa⁶ (Nora 1989: 9).

Da bismo na pravi način shvatili gore navedeni citat, liniju razvijanja misli Pjera Nore (Pierre Nora), kao i pravu funkciju sećanja, kulture sećanja i njenog otelotvorenja u instituciji memorijala, moramo uvesti još jedan termin i jednu važnu razliku koju Nora i sam pravi. Razlika se najjasnije očitava u engleskom jeziku, gde postoje posebni termini *sacred* i *holy*⁷. Na srpskom, oba termina se prevode kao *sveto*, iako postoji znatna razlika između njih. Približno bismo mogli čitati *sacred* kao sveto u paganskom smislu, svetinja koja nastaje iz krvne žrtve, koja u sebi podrazumeva i nosi nasilje; sa druge strane, *holy* je božansko sveto, sa jednim vrlo konkretnim hrišćanskim bogom na umu. Božansko (kao prevod termina *holy*) podrazumeva uzvišeno prisustvo boga koji ne zasniva svoj autoritet u nasilju. U izvesnom smislu, hrišćansko *božansko* je prečišćeno, filtrirano pagansko *sveto*; *sveto* iz koga je izuzeto nasilje. U procesu filtriranja, izuzimanja nasilja na prelasku iz svetog u božansko, paradoksalno se dešava jedno drugačije nasilje, o kome upravo polemise Nora, koje se sastoji u razdvajanju, uklanjanju, na kraju, uništavanju, celine slike sećanja. Subjektivnost, a time i ljudskost žrtvuju se zarad objektivnosti.

Vratimo se razvijanju misli Pjera Nore, te njegovoj kontekstualizaciji sećanja – koja je opet, kao što vidimo, po tom osnovu istovetna funkciji mita – prenošenju vrednosti jedne date zajednice, usko vezane za identitet ne samo te zajednice, ma koje veličine ona bila (pleme, narod, nacija, rasa), već i za konkretni subjektivitet svakog njenog pripadnika:

Sećanje je slepo za sve osim za grupu koju drži na okupu – što će reći, kako je istakao Moris Halbvah, da postoji onoliko sećanja koliko i grupa, da je sećanje po prirodi umnoženo a opet specifično; kolektivno mnogostruko, a opet pojedinačno. Istorija, sa druge strane, pripada svima i nikome, odakle dolazi njeno polaganje prava na opšti autoritet. Sećanje se ukorenjuje u konkretnom, prostorima, gestovima, slikama i objektima. Istorija vezuje sebe za vremenske kontinuitete, za napredak i veze među stvarima. Se-

⁶ U banalnost (primedba prevodica).

⁷ Ili na francuskom *sacré* i *divine*. Za više o datoj razlici, konsultovati delo Pawlett, W. (2016) Georges Bataille: The Sacred and Society, u kome se ovo pitanje detaljno obrađuje.

ćanje je apsolutno, dok istorija može da koncipira samo relativno (Nora 1989: 9).

Zanimljivo je, ali i neophodno kontrastirati gore navedeno sa jednostavnom izjavom Pjera Brunela (Pierre Brunel): „Mit je u isto vreme i ovo i ono, datiran i van vremena, istoričan i večan.” (Brunel 1992: 43).

Istorija je dakle *božanska* (*holy*), prečišćena, razumska grana, koja se kreće u okvirima svojih unapred zadatih narativa; to je ono što možemo očekivati kada posećujemo muzej ili istraživački institut. Sa druge strane, memorijal je *svetinja* (*sacred*) – nesistematizovan spomenik osećanju, pre nego razumu, iskustvu, pre nego apstrahovanju. U pitanju je pre svega težnja ka sveobuhvatnosti, tako suprotna naučnom metodu, gde je jedna od prvih i osnovnih stavki razdvajanje važnog od nevažnog.

Sveto se ulaže u trag koji je u isto vreme sopstvena negacija. Postaje nemoguće predvideti šta treba da ostane zapamćeno – odakle dolazi suprotna tendencija uništavanju svega što vodi odgovarajućem pojačanju svih institucija sećanja (Nora 1989: 13).

No kao što Nora ovde ističe, kao što Novi zavet počiva na Starom, božanstvo na svetinji, tako i prečišćena, „džentifikovana” verzija narativa počiva na neposrednosti i realitetu iskustva – misao na osećanju:

Božanska nacija je stoga ona koja je pribavila sebi božansku istoriju: kroz naciju naše sećanje je nastavljalno da počiva na temeljima svetinje (Nora 1989: 13).

Dalje u tom smeru, Nora ističe suštinsku razliku između ovih institucija. Prečišćena verzija „priče”, zapravo narativa sećanja, nužno je veštačka. Pravo sećanje nalazi se u konkretnom otelotvorenju kulture sećanja, kao što je Memorijal Šoe u Parizu. Mesto koje ne beži od subjektivnog, od potresnog, od patetičnog (u originalnom smislu te reči):

Muzeji, arhive, groblja, festivali, godišnjice, sporazumi, ukazi, spomenici, svetišta, bratski redovi – to su sve kameni međaši jednog drugog doba, iluzije večnosti. U pitanju je nostalgična dimenzija ovih posvećeničkih institucija koja čini da izgledaju otuđeno i hladno – oni obeležavaju rituale društva bez rituala; celovitosti partikularnosti u društvu koje negira partikularnost; znači raspoznavanja grupnog članstva u društvu koje prepoznaje individue samo kao identične i jednake (Nora 1989: 12).

Stav koji ističe Nora dobija svojevrsnu potvrdu u iskazu Žilbera Durana (Gilbert Durand), iako on u svojoj studiji ne pravi tako usko definisanu razliku između istorije i kulture sećanja. Autor, ipak, pravi razliku između istorije i mita, gde pravilno ističe funkciju mita kao narativa koji nosi fundamentalna iskustva i u kome se ogledaju vrednosti datog društva:

U pitanju nije, kao što tvrdi Gros, igra kao inicijacija u akciju, već znatno dublja i suštinskija pojava, zato što cela kultura sa svojim nabojem estetskih, verskih i društvenih arhetipova jeste kadar u okviru koga se akcija dešava. Tako je cela kultura prožeta obrazovanjem zapravo jedan skup fantastičnih struktura. Mit je, piše Gusdorf, „konzervatorijum fundamentalnih vrednosti”. Praksa je pre svega predavana na ekstremno teoretski način: u formi apologija, basni, primera, odabranih književnih komada, u muzeju, arheologiji ili u životu istaknutih pojedinaca (Durand 1993b: 460–461).

Došli smo do najzanimljivijeg aspekta institucije Memorijala Šoe u Parizu. Naime, sadržaj tog muzeja se ne iscrpljuje u dokumentaciji stradalih u Holokaustu, niti u nesistematizovanom, nenaučnom sakupljanju fragmenata njihovog života. Memorijal ne sakuplja samo detalje iz života stradalih francuskih Jevreja, već sa ništa manje pažnje skuplja sve aspekte života Jevreja u Francuskoj – što u ovom konkretnom slučaju podrazumeva mnogo antisemitskih artefakata. Jevrejsko postojanje i nestanak u Francuskoj, naročito u periodu između dva svetska rata, a zaključno sa krajem Drugog svetskog rata, obeleženo je antisemitizmom, kojim je to društvo odisalo. Setimo se samo čuvene afere Drajfus, kao i mnogih primera progona i spaljivanja Jevreja tokom srednjeg veka. U tom smislu, koncept Memorijala Šoe upravo nije *istoričan*, već *memorijalan* – pamti se i čuva sve što se tiče jevrejskog iskustva i postojanja, čak i, samo naizgled paradoksalno, niz dokumenata koji se bave osporavanjem i poricanjem Holokausta. I pored toga, niz dokumenata i artefakata koji se bave dokazano lažnim teorijama zavere te istorijskim falsifikatima kao što su *Protokoli sionskih mudraca* (petnaest različitih verzija dokumenta), antisemitski i antikomunistički pamflet pod nazivom *Narodni front: instrument Jevreja*, dokument Ženske antikomunističke lige Montreala *Ključ misterije*, i nedeljnik *Anti-Jevrejin: Francuska za Francuze*. Stoga povezujemo rad memorijala sa onim kako Bataj (Georges Bataille) pravi razliku između *sacred* i *holy*; u smislu da je prvo „nečista” svetinja, puna nasilja, i što je od iznimne važnosti kada govorimo o Holokaustu – svetinja koja poseduje svoj mračni deo. U suštinskoj razlici memo-

rijala i muzeja ili univerziteta nalazi se i specifičnost Memorijala Šoe u Parizu – u činjenici da se ne krije „mračna”, bolna, mučna strana sećanja kao (traumatičnog) iskustva koje treba opet i opet preživljavati. Ono što razlikuje božansko od svetog je upravo taj kvalitet pročišćenosti, filtriranosti; cela svrha memorijala jeste da ne ulepšava i ne filtrira sećanje, da ne pokušava da „procedi” ono što je moralno prihvatljivo od onoga što nije. Stoga je praksa sakupljanja antisemitskih dokumenata i teorija zavera od krucijalne važnosti. Kako Vilijam Paulet (William Pawlett) ističe komentarišući Bataja:

[...] dok ne postoji nečisto božansko, ili nečisti Bog, može se smisleno govoriti o nečistoj svetinji, o ne-svetom. Dalje, sveto i božansko kao proživljena iskustva su samo uopšteno pojmovi vezani za objekte, stvari ili božanstva. Smisao svetog ili božanskog nema potrebu da bude podržan od strane autoriteta božanstva: možemo reći da je život svet, ili da je sećanje sveto, a da ne evociramo ili vidimo potrebu za konkretnim božanstvom (Pawlett 2016: 22).

I u ovom citatu se ističe razlika između života i sećanja kao svetog u svoj „nečistoti” tog iskustva – činjenica da ono podrazumeva odsustvo filtera koje pružaju istorija kao nauka, sistematizacija podataka, sinteza; podrazumeva se tamna strana svetinje o kojoj Bataj piše u svom seminalnom delu *L'erotisme*. Time se dodatno ukazuje na dihotomiju iskustva svetog i božanskog; mitosa i logosa; muzeja i memorijala; istorije (ili, Istorije) i fragmentarnog sećanja:

Kako bilo, ideja čistog, prosvetiteljskog božanskog svetla zamenjena je idejom zaslepljujućeg, nepodnošljivog svetla, nemilosrdnog ekscesa sunčevog zračenja. Bataj razvija posebnu kategoriju svetog u njegovim kasnijim spisima, svetog obojenog jednako tamom i svetlom, čistotom i nečistotom, levim i desnim polom, tumačenjem najvišeg i najnižeg (Pawlett 2016: 22).

Naučni metod se time dodatno udaljava od ljudskog, ličnog, proživljenog iskustva, od činjenice da je Memorijal mesto pre svega ljudi i njihovih ličnih veza sa stradalima i preživelim, mesto koje za cilj ima čuvanje upravo celovitosti (kroz, paradoksalno, fragmentarnost i odusustvo sistematizacije) proživljenog i zapamćenog. Kako Alis Jeger Kaplan (Alice Yaeger Kaplan) sumira:

Ako postoje vrednosti koju treba zaštititi u arhivama, one pripadaju do-menu strasti, gde intuicija i slučajnost pretvaraju nasumične dokumente u rezultate. One pripadaju arhivskom prostoru gde neke stvari prosto ne pripadaju, gde imate pravo da lutate kroz gomile dokumenata, prevrćete

kartice, izmislite komad koji nedostaje dok ne dodete do sledećeg koraka, pravo da vrednujete knjige neizvesnog i mutnog porekla, nejasne vrednosti, kao i tekstove koji nisu potpisani i koji su odbačeni od strane kanona. Obično nema velikog rezultata, originalnog dokumenta koji bi bio otkrivan – sve zlato je u prašini (Yaeger 1990: 115–116).

Memorijal služi, u izvesnom smislu, gotovo kao spomenik mržnji, strahu, preziru i ksenofobiji – ipak, prateći logiku sećanja i mita u odnosu na istoriju, *mythos* u odnosu na *logos*, svetog u odnosu na božansko, shvatamo da je sećanje upravo takvo. Fragmentarno, lično, bolno, subjektivno, traumatično. Ako dozvolimo sebi tu slobodu, reći ćemo da je *htonsko*. Sa druge strane, istorijski rad koji počiva na sistematizaciji, logici, narativu, unapred spremljenim formulama i matricama, te tumačenju koje iz toga proizilazi, usudimo se nazvati *solarnim*. Upravo ovaj kvalitet, solarni, u suštini je postojanja institucije kao što je muzej. Muze (božanstva inspiracije po kojima institucija muzeja i nosi ime) jesu pratilje Apolona, solarnog boga umetnosti i u ranijim verzijama grčkog mita (pre pojave Heliosa) boga sunca. Suština sećanja je stoga veoma drugačija nego suština istorijskog narativa. Memorijal Šoe u Parizu na to veoma jasno ukazuje. Svrha te institucije stoga jeste u tome da proširi i promeni sterilnost naučnog, sistematizujućeg, solarnog pristupa istorije kao nauke i muzeja kao institucije. Memorijal je mesto koje se pre svega fokusira na ljudskost, na ljudsku prirodu, punu mana i grešaka, punu zaključaka koji nigde ne vode, koji se ne mogu instrumentalizovati niti racionalizovati, koji predstavljaju iskustvo postojanja i prestanka postojanja, zajednice zajedno sa svim individuama koje su je činile. U pitanju je jedan veoma drugačiji narativ, odnosno fokus na jedan veoma drugačiji doživljaj mitskog narativa. Samo naizgled paradoksalno, upravo ovaj fokus na dimenziju ljudskosti i nesavršenosti, upravo ova mešavina „svetog” i „sakralnog”, odbacivanje „čistog”, „naučnog” metoda istorije može pretendovati na demistifikaciju (i donekle, demitifikaciju) jednog tako složenog istorijskog fenomena kao što je Šoa.

Literatura

- ||| **Brunel, P.** (1992) *Mythocritique, théorie et parcours*. Presses Universitaires de France.
- ||| **Chauvin, D.** (2005) *Questions de MYTHOCRITIQUE, dictionnaire*, sous la direction de Danièle Chauvin, André Siganos et Philippe Walter. Editions Imago.

- ||| **Durand, G.** (1987) *Le mythe et le mythique, Cahiers de l'Hermétisme*. Editions Albin Michel S.A.
- ||| **Durand, G.** (1993a) *Figures mythiques et Visages de l'œuvre*. Dunod.
- ||| **Durand, G.** (1993b) *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*. 11ème édition. Dunod.
- ||| **Dumézil, G.** (1995) *Mythe et Epopée I, II, III*, Editions. Gallimard, p. 17.
- ||| **Memorial de la Shoah** (n. d.) *Histoire du Mémorial de la Shoah*, dostupno na: <http://www.memorialdelashoah.org/le-memorial/qui-sommes-nous/histoire-du-memorial-de-la-shoah.html>, [Pristupljeno 8. 4. 2018].
- ||| **Monod, J. C.** (2008) „Le mythe, de la terreur à l'esthétisation — remarques sur le travail du mythe selon Hans Blumenberg” in Parizet, S. *Mythe et littérature*. SFLGC, pp. 161–178.
- ||| **Nora, P.** (1989) „Between Memory and History: Les Lieux de Memoire”. *Representations*, No. 26 Spring, Special Issue: „Memory and Counter-Memory”, pp. 7–24.
- ||| **Pawlett, W.** (2016) *Georges Bataille: The Sacred and Society*. Routledge.
- ||| **Smith, A. D.** (2003) *Chosen Peoples*. New York: Oxford University Press Inc.
- ||| **Yaeger, A. K.** (1990) *Working in the Archives*. Yale French Studies.

Boris Petrović

Independent Researcher

MEMORIAL OR MUSEUM OF HOLOCAUST? Mémorial de la Shoah in Paris

Summary

The article is an inquiry into the history and purpose of the Shoah Memorial in Paris. It analyzes the very function of a memorial versus the function of a museum – and by doing so juxtaposes these two institutions as diametrically opposite endeavors. The main hypothesis is that the museum, much like the university, or the institute, deals with history, whereas the memorial deals with memory. One is organized and conceptualized, “filtered” and “purified”, the other is spontaneous, organic and intentionally in a state of disarray. One stands for the community, the other for a crystalized, refined and elaborated image of the community. The perfect case study for the examination of the given hypothesis is the Shoah Memorial in Paris, as it is constituted out of both (as we have speculated, oposed) aspects that merge into the singular whole.

Key words: musems, memorials, Shoah, history, community, Holocaust.